

Z červené knihy našich měkkýšů - záhadný relikv u Tisovce

Vojen Ložek

Jedním z nejpozoruhodnějších malakologických nálezů na našem území je bezesporu pajantarka ladní — *Catinella* (*Quickella*) *arenaria* (Bouchard-Chanteaux, 1937) zjištěná v r. 1948 na zestepněné pastvině nad nádražím v Tisovci na středním Slovensku. Tento výskyt lze právem označit jako záhadný, neboť se k němu váže mnoho dosud zcela nejasných otázek, jak dále ukážeme. Napřed však několik údajů o vzhledu tohoto plže:

Vejščitá ulita se široce kuželovitým vrcholem pozůstává z 3–3 1/2 mohutně klenutých, rychle vzrůstajících závitů. Stěny jsou poměrně silné a pevné, barvy rohově hnědé až žlutavé. Vejščité ústí s tupým horním rohem zaujímá vždy zřetelně o něco více než 1/2 výšky ulity. rovné ostré obáští tvoří na vnější straně mohutně vyklenutou pravidelnou křivku. Výška obnáší 6–8 mm, šířka 4,3–5,3 mm.

Z popisu je zřejmé, že ulita se neobyčejně podobá ulitě běžné středoevropské jantarky *Succinea oblonga* Drap., která má méně klenuté závitů [z nichž poslední je ze stran mírně zploštělý], štíhlejší vrchol i poměrně užší ústí. Tyto znaky nejlépe znázorňuje připojený obrázek. Zásadní rozdíly však vykazují pohlavní ústrojí, které se vyznačují tlustým krátkým penisem, do něhož ústí ostře oddělený tenký krátký chámovod, zatímco *S. oblonga* má penis dlouhý, štíhle válcovitý a dlouhý chámovod do něho celkem plynule přechází prostřednictvím dlouhého epiphallu. Tyto rozdíly dokládají, že oba podle ulity často sotva rozlišitelné druhy náležejí dvěma různým rodům — *Catinella* Pease (jantarka) a *Succinea* Draparnaud (jantarka).

Proč však hovoříme o záhadném relikvu? *C. arenaria* je dnes jediným evropským zástupcem rodu, který je daleko bohatěji rozvinut v Asii a Severní Americe. Žije poměrně vzácně v pásmu přesypů na mořských pobřežích, především západní a severní Evropy, zatímco z nitra pevniny je bezpečně známá jen ze švýcarských Alp, kde žije na několika málo místech, jak nedávno bezpečně doložil M. Wüthrich (Archiv für Molluskenkunde 1983). Uvádí se též z francouzských Alp a z jedné izolované lokality uvnitř Polska (Kielce). Jinak však nebyla nikde ve vnitrozemí Evropy nalezena a naše naleziště je zcela osamocené, jak ostatně ukázalo i marné hledání dalších výskytů na obdobných stanovištích v okolí Tisovce. Třeba rovněž upozornit na to, že u naší populace jsou všechny znaky, které ji odlišují od *S. oblonga* velice vyhraněné, takže je celkem dobře rozlišitelná i podle ulity, což nelze říci o typických jedincích z mořského pobřeží. Jde tedy přinejmenším o zvláštní subspecii.

Mimořádné je i její stanoviště, totiž zestepněná pastvina, kde žije ve společnosti xerotermů jako jsou *Chondrula tridens* (Müll.) nebo *Cepaea vindobonensis* (Fér.), tedy v biocenóze, kde bychom nikdy žádného příslušníka čeledi *Succineidae* nehledali. Zástupci této čeledi se totiž úzce váží na vodu, s výjimkou již zmíněné *S. oblonga*, která však rovněž

vyhledává poměrně vlhká a dobře krytá místa.

Jinou pozoruhodnou okolností je její fosilní výskyt. V pleistocenních spraších, tedy v glaciálech, se místy vyskytuje jantarkovitý plž, jehož ulita se tvarově naprosto shoduje se schránkami tisovecké populace. I když zde chybí anatomický důkaz, lze vzhledem k vyhraněnému tvaru ulity s jistotou předpokládat totožnost obou forem. Podivné však je, že tato fosilní *C. arenaria* je hojná především v glaciálech starého, popř. středního pleistocénu, zatímco v mladších obdobích se vyskytuje jen ojediněle. V nejstarších spraších dokonce nahrazuje druh *S. oblonga*, který se jinak ve spraších, zejména mladších, vyskytuje téměř všude ve velkém počtu. Nejmladší naše nálezy, které pocházejí z pozdně glaciálních slínů u Dobroměřic na Lounsku, odpovídají typické formě *C. arenaria* z mořského pobřeží a od tisovecké se liší.

Posuzujeme-li ve světle těchto poznatků tisovecký nález, narazíme na otázky, které zatím nelze zodpovědět. Jde totiž o stanoviště na první pohled náhradní, které vzniklo nepochybně na místě bývalého lesa, i když poměrně suchého a teplého. Stepní fauna a flóra sem pronikly

až po odlesnění a druhotném zestepnění, k čemuž došlo až díky lidským zásahům v poměrně nedávné době. Jak a odkud se sem dostala *C. arenaria*, když daleko široko nemá ani jediný výskyt? Jaká jsou její původní stanoviště? I známé fosilní výskyt dokládají, že jde o druh otevřené stepní krajiny. Lze očekávat, že *C. arenaria* nebo přesněji forma odpovídající naší populaci někde žije na přirozených stanovištích, která však dosud nebyla objevena, nebereme-li v úvahu zmíněné nálezy z Alp nebo od moře, kde však žijí populace poněkud odlišného vzhledu a snad i taxonomické příslušnosti.

A tak musíme prozatím zařadit tisovecký výskyt mezi nerozřešené problémy naší biogeografie. *C. arenaria* patří v rámci naší malakofauny mezi nejohroženější druhy, což je dáno jak nepatrnou plochou, kde žije, tak její izolovaností. Stráň, kde se vyskytuje, však nadohlucuje vápencový lom a je otázkou, zda v době, kdy byly napsány tyto řádky, nepatří již *C. arenaria* mezi ty druhy, které padly za obětí lidským zásahům do přírody. Naděje na další nálezy na našem území je totiž podle dosavadních zkušeností bohužel mizivá.

Vlevo *Catinella arenaria* z Tisovce (6,1:4,0 mm), vpravo *Succinea oblonga* od Šilheřovic (6,0:3,5 mm). Foto J. Brabeneč